

Imre László: Irodalom és küldetés

Már a kötet első mondatai tüskés problémabozótba vetik az olvasót: „a művészet küldetéses voltát igenlő” (vagy nem kizáró) kritikus, irodalomtörténész hátrányos megkülönböztetéséről beszél Imre László, generációs tapasztalatra hivatkozik, azoké, „akik az 1950-es években eszmélkedtek, s a 60-as években kezdtek (...) publikálni”. Vallomása személyes, hangsúlyozza odatartozását a problematikus helyzetű nemzedékhez. De sem az *Irodalom és küldetés* című előszónak, sem az egész kötetnek nem a zsörtölődő panasz a vezérmotívuma és műfaja, hanem az oknyomozáson, elemzésen és dokumentáción alapuló vita és érvelés: nem akar szó nélkül beletörődni abba az egyoldalúságba, hogy „a 80-as és a 90-es évekre éppen a legújabb és legszínvonalasabb ítések körében tartós ellenszenv képződött meg a küldetés-irodalommal szemben”. Indokoltan és szerényen utal a szerző saját pályájára, tanári, szerkesztői, irodalomtörténeti munkásságára, amelynek akkor volt cselekvés értékű szerepe például Weöres Sándor, az újhollandok, Tandori Dezső elfogadtatásában, amikor a hivatal legföljebb megtűrte, kényszeredetten elviselte őket. A hatvanas évek végétől az orosz formalizmus hatására, és megcsömörülve a korlátolt osztályszempontú irodalomértelmezéstől, Imre László és nemzedékének igényes része hajlott rá, hogy a társadalmiság és a történetiség túlzására visszahatásul a „bonyolult szövegszerűséget” állítsa az elemzés középpontjába. „1985 után ezt egyre kevesebb kedvvel tette, mert azt kellett tapasztalnia, hogy a nemrég még kárhözatott formalista megközelítés kedvéért most meg egy másik, a korábbival ellentétes egyoldalúság terjed el.” A kötetbe gyűjtött tanulmányok néhány kivétellel régebben, a hetvenes-nyolcvanas években keletkeztek. Tartalmas elmeműként és időtálló bizonyítékként is helyt kell állniuk magukért: lehetett írni tisztességes, a recepciót máig érvényes gondolatokkal gazdagító tanulmányt az irodalmi és az irodalomtörténeti folyamatnak a posztmodern előtti szakaszában; keletkeztek is ilyen művek, és tanulságaik mellőzése káros amnéziához, felemás irodalmi és történeti szemlélet rögzüléséhez vezet.

Az elméleti vitairat és a nemzedéki önvédelem közös nevezője a küldetéses irodalom rehabilitációja. A „küldetés” szerencsés szóválasztás, a legmagasabb rendű hivatásra, megbízatásra utal, hiszen – toldjuk meg érvelését – a bibliai teológia szerint az Atya első küldöttei Jézus és a Szentlélek, Jézuséi pedig az apostolok. Ez a szakrális eredet akkor is átsugározza és meg-nemesíti az archetipusos szerepnek a későbbi folytatásait, amikor a szentháromsággal és az apostoli cselekvéssel való eredeti kapcsolata az emlékezetben elhomályosul. Azok a szinonimák, amelyeket Imre László is kénytelen használni, profánabbak és kikezdehetőbbek:

Felsőmagyarország Kiadó
Miskolc, 2000
174 oldal, 850 Ft

politikum, közösség, közéletiség, népben-nemzetben való gondolkodás, embernevelő elhivatottság. De itt sem önmaguk a fogalmak hibásak, hanem a félremagyarázásuk, eltorzításuk s főleg a hamis értelmezésükre alapozott akarnok gyakorlat. Visszaélni minden szép eszmével lehet, de ez nem az eszmét járhatja le, hanem meghamisítóját. Ismerjük az osztályharcos és a faji jellegű „közösségiség” veszélyeit, a „szocreált” elfogadtatni akaró elméleteket, ám csak a felületesség, a történeti ismerethiány utasítja el emiatt vagy erre hivatkozva azt az emelkedett felfogást, amely „a népi írók, a kisebbségi sorsba jutott magyar kultúra, az üldözött (...) kereszténység, a magyar tradíció nevében valami magasrendű missziót tulajdonított az irodalomnak”. Imre László arra a paradox befogadástörténeti szituációra figyelmeztet, hogy ugyanazok a tanulmányai, amelyek keletkezésük idején „egy szűkös irodalompolitikai koncepció ellen próbáltak érvelni”, ma olyan közegellenállással találkozhatnak, amely „a küldetéses irodalom és az irodalmi misszió lehetőségében, kilátásosságában, hasznosságában kételkedik”.

A bátor és magvas bevezető tanulmány manifesztumszerűen előrebocsátott szempontjait kétféleképpen hitelesíti a kötet: a küldetéses irodalom értékeit újrafelfedezve és értékelve, valamint dokumentumszerű bizonyításával annak, hogy tisztesség és fölkészültség kedvezőtlen klíma alatt is kimondhatja az igazságot a szellem emberével, ezúttal az irodalomtörténéssel és kritikussal.

Az I. ciklus a két világháború közötti *romániai magyar irodalom* kérdéseit tárgyalja; hősei Reményik Sándor, Makkai Sándor, Kós Károly, Berde Mária. Valamennyi tanulmány a nyolcvanas években keletkezett, amikor hivatalosan még az „erdélyi” jelző is kerülendő volt, a transzilvanizmusról pedig jó szándékú szerzők is úgy vélekedtek, mint a polgári-humanista szellemi örökség megbecsülendő, de következtelen, végiggondolatlan részéről, s vele szemben sokan, sokáig Gaál Gábor és a Korunk „valóságirodalom”-programját, sőt „a tiszta osztályvonal arcvonalát” (!) eszményítő irányzatát privilegizálták. Pomogáts Béla ideológiai kritikával kérdőjelezte meg ezt az avitt dogmatizmust *A transzilvanizmus* (1983) című kismonográfiájában, Imre László pedig írói portrék és műelemzések műfajváltozataiban tört utat a hitelesebb értékrend felé. Később olyannyira jellemző műfaj-történeti érdeklődését előlegezve, a regény (kivált a történelmi és a balladás regény) példáira alapozza legszívesebben gondolatmenetét. Tanulságosan érvel a kisebb írók és a nem hibátlan művek méltányos irodalomtörténeti értékelése mellett. Az erdélyi magyarság kisebbségbe kerülése, a megnövő feladatok sürgetése „különböző művészeti- és munkaterületeken tevékenykedő” polihisztorokat igényelt; „e különleges, sietve teljes kultúrát teremteni akaró vállalkozásból” erednek a történelmi regények erényei éppúgy, mint a megvalósítás fogyatékoságai. Szemléltetik és kifejtik ezek a dolgozatok, hogy Makkai és társai a történelmi szükséglet és hivatás okán, az olvasóközönségükkel való lehetséges kapcsolat megtervezése után választottak „könnyen emészthető” epikai alakzatokat, nem az olcsó sikert hajszolták, hanem valóságos hatásra törekedtek. Nem különül el a regényváltozatokkal foglalkozó fejezetektől *Az erdélyi költőnek*, Reményik Sándornak szentelt portré és pályakép. Reményik küzdelmes szerepkeresését „tiszteletet parancsoló erkölcsi érzékenységének bizonyosságaként” tárgyalja, szép példáját adva a filológiai felkészültség meg a tárgyához bensőségesen közel kerülő hermeneutika szövetkezésének.

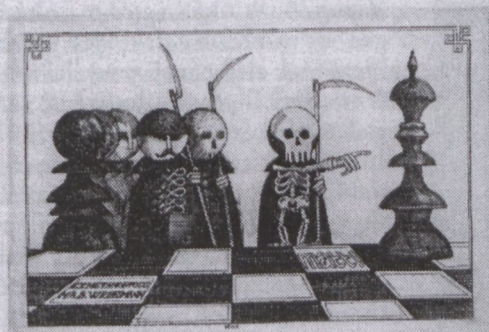
A II. főfejezet címe: *Németh Lászlóról, a félmúlt perspektívájában*. Németh értékelésének a mainál mostohább korszakában íródtak ezek az esszék és elemzések (legalábbis a többségük), a két legkorábbi, az *Irgalomról* és a *Homályból homályba* című kötetéről szóló még a hetvenes évek második felében; szellemileg talán ezek a legizgalmasabbak,

ha ma olvasva nem is egyformán meggyőzőek. Egyhelyütt Imre László megkérdőjelezi Németh Lászlónak „a népi írókhoz tartozását”; „Valamiféle erkölcsi forradalmár ő!”, „egyedi jelenség”, „csak bizonyos igen általános erkölcsi kategóriák közelítik a népi írókhoz” – olvassuk a *Népi író* című tanulmány szerzőjéről, Móricz, Kodolányi, Illyés, Erdélyi, Tamási kongeniális kritikusról, 1945 után a „bartóki szintézis” fogalom megalkotójáról. Igaz, a klasszikusok kinövik az irányzati és mozgalmi kereteket. Különösen olyan időkben, amikor politikai irányítású elméleti munkaközösségek kollektív bölcsessége határozta meg írók és művészek jobb- vagy baloldali besorolását, közvetve egzisztenciális sorsát is: olyankor taktikailag indokolt lehetett különválasztani a programadót a táborától; sőt nemcsak a nagyokra, hanem minden íróra érvényes a maxima: „Meg kellene kísérelni, hogy (...) teljesen egyedi jelenséget” lássunk bennük. Mindazonáltal nem érdemtelenül és jó okkal helyezi a kötetnyitó programtanulmány a népi írók élcsapatát a küldetéses irodalom reprezentatív példái közé.

A *nép, nemzet és irodalom* című III. ciklust régimódi szóhasználattal elegyesnek lehetne nevezni. Az egész látóhatár Szabó Dezsőjét ismertetve Imre egy félig-meddig csaldott olvasó tapasztalatáról számol be, Veres Péter verseitől viszont ellenkezőleg, mintha kevesebbet várt s többet kapott volna. Illyés Gyula *Bartók*-versének elemzése, bár a keletkezés időrendjében egészen korai, méltán került záróként a kötet végére: aprólékossága nem válik tehetéttel, sokszempontúságát egységes ihlet ellenpontozza, elméletileg is érdekesek a variált ismétléssel kapcsolatos megfigyelései. Három évtized távolából a mai érett irodalomtörténész legjobb tulajdonságait villantja föl.

Summa summarum az *Irodalom és küldetés* a dogmákkal és ellendogmákkal viaskodó bevezetés s a józan, tisztázó téziseket igazoló interpretációs példatár figyelemre méltó, tanulságos kötetét avatja. Több, mint jól sikerült tanulmányok gyűjteménye: ars poetica és szellemi tett.

Csűrös Miklós

METAMORPHOSIS VÉN ZILTON